

ПРОФЕСІЙНА ПОЗИЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ У КОНТЕКСТІ ВИМОГ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

PROFESSIONAL POSITION OF THE FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER: MODERN REALITIES IN THE CONTEXT OF THE REQUIREMENTS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

УДК 378:373.3-051:331.54
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2021/32-2.42>

Пріма Р.М.,

докт. пед. наук, професор,
завідувачка кафедри теорії і методики
початкової освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Пріма Д.А.,

докт. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики
початкової освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Вітюк В.В.,

канд. пед. наук,
доцент кафедри теорії і методики
початкової освіти
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Актуалізовано необхідність формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи як важливого складника якісної фахової підготовки та професійного становлення, як категорії, яка відображає сутність професіоналізації вчителя, що дає йому змогу не прилаштовуватися до динамічних умов навколишньої дійсності, а змінювати їх, впливати на ситуацію для реалізації особистісних і професійних якостей, творчого потенціалу. У контексті компетентнісної парадигми освіти й педагогіки партнерства як основних новацій концептуальних засад Нової української школи визначено такі професійні позиції майбутнього вчителя початкової школи: партнерська педагогічна позиція як інтегративна особистісно-професійна якість учителя початкової школи, що характеризує особистісний вплив і взаємодію вчителя й учнів; позиція вчителя-фасилітатора, базована на особистісному дитиноцентрованому підході; авторитет учителя як особлива професійна позиція, що визначає вплив на учнів, дає право приймати рішення, висловлювати оцінку, давати поради; коуч-позиція як інноваційна технологія підтримки в навчанні та індивідуально-особистісному розвитку молодших школярів; позиція тьютора-педагога, який супроводжує індивідуальні освітні програми учнів, розвиває і підтримує пізнавальний інтерес молодшого школяра у навчанні.

Ключові слова: майбутній учитель, початкова школа, професійна позиція, парт-

нерська педагогічна позиція, позиція вчителя-фасилітатора, коуч-позиція, позиція тьютора-педагога, учень.

The need to form a professional position of the future primary school teacher as an important component of quality professional training and professional development, as a category that reflects the essence of teacher professionalism, which allows him not to adapt to dynamic environmental conditions, but to change them, to influence the situation for personal development and professional qualities, creative potential. In the context of the competence paradigm of education and pedagogy of partnership as the main innovations of the conceptual foundations of the New Ukrainian school, the following professional positions of the future primary school teacher are characterized: partner pedagogical position as integrative personal-professional quality of primary school teacher; the position of a teacher-facilitator based on a personal child-centered approach; the authority of the teacher as a special professional position that determines the impact on students, gives the right to make decisions, express assessments, give advice; coach position as an innovative technology of support in education and individual development of junior students; the position of a tutor-teacher who accompanies individual educational programs of students, develops and supports the knowledge of a junior student in learning. **Key words:** future teacher, primary school, professional position, partner pedagogical position, position of teacher-facilitator, coach-position, position of tutor-teacher, student.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Створенням нової системи освіти, що в умовах соціально-культурної та економічної інтеграції України до Європейського освітнього простору потребує підготовки поліфункційного, мобільного, компетентного, відповідального, конкурентоспроможного педагога-професіонала, спонукає сучасного вчителя стати агентом змін, успішно й системно їх реалізувати в контексті європейського професіоналізму зі збереженням найкращих ментальних українських характеристик. Учитель повинен уміти швидко адаптуватися до складних соціальних і професійних умов, самостійно ухвалювати рішення, окреслювати цілі та досягати їх, усвідомлювати свою соціальну відповідальність, обстоювати чітку педагогічну позицію, не обмежуватися оцінюванням навченості учнів, а стимулювати їхні особисті досягнення. На цьому тлі актуалізується необхідність формування професійної позиції майбутнього вчителя початкової школи як важливого складника якісної фахової підготовки та професійного становлення, як кате-

горії, яка відображає сутність професіоналізації вчителя, що, власне, дає йому змогу не прилаштовуватися до динамічних умов навколишньої дійсності, а змінювати їх, впливати на ситуацію для реалізації особистісних і професійних якостей, творчого потенціалу.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми формування професійної позиції вчителя засвідчує її міждисциплінарний контекст вивчення (філософія, соціологія, психологія, педагогіка), передусім, як суб'єкта життєтворчості у: *філософії та соціології* (К. Абульханова-Славська, Р. Арцишевський, А. Адлер (A. Adler), А. Брушлинський, І. Кон, Е. Ільєнков, Е. Еріксон (E. Erikson), А. Маслоу (A. Maslow), К. Роджерс (C. Rogers), Е. Фромм (E. Fromm), К. Хорні (K. Horney), К. Юнг (C. Jung) та ін. Посутнє зацікавлення становлять праці *психологів* (Б. Ананьєв, О. Бодалев, І. Бех, Л. Виготський, А. Леонтьєв, В.М'ясищев, С. Рубінштейн та ін.) як підґрунтя для представлення позиції людини – цілісного психологічного утворення, що зумовлює активні вияви особистості й базоване на психологічних зв'язках-взаєминах, які виникають у процесі

діяльності. У теорії педагогічної освіти професійна позиція потрактована як невід'ємний складник професійної компетентності (С.Вершловський, А.Маркова) та педагогічної культури (Т. Білоусова, Є.Бондаревська, Н. Пилюгіна), як необхідна умова провадження професійно-педагогічної діяльності (О. Біда, О. Заїр-Бек, С. Кульневич, Т. Потапчук, В.Семиченко, Л. Струценко та ін.).

Мета статті: схарактеризувати професійні позиції, актуальні для майбутнього вчителя початкової школи і значущі у контексті вимог Нової української школи.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Провідником соціальних, соціокультурних і педагогічних інновацій в усі часи була і залишається й сьогодні школа, передусім, її початкова ланка, що забезпечує становлення учня як особистості, закладає фундамент для успішної самореалізації людини впродовж життя. Саме через дію вчителя реалізується державна політика, спрямована на зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу народу, розвиток вітчизняної науки, збереження й примноження національно-культурної спадщини, позаяк за образним висловом А.Шлейхера, відомого сучасного фахівця у галузі освіти, «ніде якість шкільної системи не є кращою, ніж якість її вчителів» [1, с.65].

При цьому ми виходимо з того, що вчитель завжди був провідною фігурою в системі соціального буття сучасної історичної епохи, коли освіта є не лише чільним механізмом відтворення духовності, культури, науки в суспільстві, сукупного інтелекту, а й формою існування людини, її соціалізації. Нова освітня політика зумовлює необхідність професійної переорієнтації позиції вчителя в освітньому процесі сучасної школи, коли в авангарді суспільних і освітніх перетворень повинен знаходитися вчитель нової формації – успішний, умотивований, мобільний, компетентний, який має стати агентом сучасних змін й успішної їх системної реалізації в контексті європейського професіоналізму зі збереженням найкращих ментальних українських характеристик, європейського виміру педагогічних якостей [2].

Зауважимо, у 2017 році стартував всеукраїнський проєкт «Нова українська школа», за яким 100 пілотних шкіл в усіх регіонах України розпочали навчання за програмою «Нова українська школа», а роком раніше суспільству була запропонована концепція означеної програми.

Концепція «Нова українська школа» – документ, який проголошує збереження цінностей дитинства, необхідність гуманізації навчання, особистісного підходу, розвитку здібностей учнів, створення навчально-предметного середовища, що в сукупності забезпечують психологічний комфорт і сприяють вияву творчості дітей [3]. Серед ключових

компонентів формули нової школи, згідно з цією Концепцією, вчителі початкової школи мають орієнтуватися, зокрема, на такі:

- новий зміст освіти, оснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві;
- умотивований учитель, який має свободу творчості й розвивається професійно;
- наскрізний процес виховання, який формує цінності;
- педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками;
- орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм [2, с.13].

Упровадження концепції Нової української школи веде за собою низку інноваційних перетворень у змісті освіти, в переосмисленні нових понять, категорій, цінностей мислення, зміни ролевих позицій, професійної переорієнтації позиції вчителя в освітньому процесі сучасної школи «не як єдиного наставника та джерела знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини» [2, с. 16].

Існує думка, що актуальними (у нашому розумінні інноваційними) рольовими позиціями сучасного педагога сьогодні є такі: розробник навчальних програм, презентатор, фасилітатор, тренер, наставник, менеджер, консультант, дослідник, агент змін, коуч-тренер, тьютор, ментор тощо. Саме такими ролями, має бути наділений вчитель Нової української школи, окрім загальноприйнятих, визначених нормативними документами.

Акцентується також на тому, що розширення рольового репертуару педагога, трансформація його рольових позицій – процеси, які спостерігаються останнім часом, коли поряд із традиційними ролями (педагог-організатор навчальної діяльності, педагог-вихователь, педагог-наставник) з'являється необхідність використання нових, «зумовлена впливами зовнішніх і внутрішніх чинників, новаціями всередині професійних сфер, де актуалізуються проблеми формальної, неформальної та інформальної освіти, індивідуальних освітніх траєкторій педагога» [4, с. 127].

Крізь призму окресленого схарактеризуємо ті рольові позиції, які, на наш погляд, є актуальними саме для майбутнього вчителя початкової школи і значущими у контексті окресленої проблеми, позаяк, як стверджує американський педагог Дж.Хармер «має більше сенсу описувати різні ролі вчителя і міркувати, для чого вони корисні, а не виносити оціночні судження про їх ефективність» [5, с.23].

Концептуальні засади Нової української школи орієнтують учителів долучитися до освоєння двох основних новацій – *компетентнісної парадигми освіти й педагогіки партнерства*. Відтак, у контексті провідних ідей педагогіки партнерства як

методологічної її доміанти – педагогіка партнерства (співробітництва) ґрунтується на принципах гуманізму і творчого підходу до розвитку особистості, метою якої є створення нового гуманного суспільства, вільного від тоталітаризму й офіціозу; головним завданням педагогіки партнерства є подолання інертності мислення, перехід на якісно новий рівень побудови взаємовідносин між учасниками освітнього процесу, що реалізовується у спільній діяльності вчителя і учнів, учителя і батьків, передбачає взаєморозуміння, спільність інтересів і прагнень із метою особистісного розвитку школярів [3] – актуалізується роль партнерської професійної позиції вчителя початкової школи, що дозволяє перейти на емпатійний рівень взаємодії. Нагадаємо, що емпатія – це здібність розуміти емоційний стан іншої людини; інтелектуальна ідентифікація особистісних почуттів із почуттями іншої людини; надання реальним предметам або творам мистецтва суб'єктивної оцінки [6, с.225].

Партнерська професійна позиція – це інтегративна особистісно-професійна якість учителя, зокрема початкової школи, що, за А.Чернявською, характеризує особистісний вплив і взаємодію вчителя й учнів; взаємозалежність педагога й учнів, яка формується на основі цілей освіти, що поділяються ними; формування відносин з учнями і колегами на основі етичних принципів взаємоповаги і взаємної відповідальності, свободи відповідального вибору, пошуку та формування спільних інтересів; визнання інтересів усіх суб'єктів та їхнього права впливати на процес світи; визначення видів активності, здійснюваної спільно з учнями, учителем самостійно, учнями самостійно; різноманітність відносин партнерства [7].

Конструктивним вважаємо припущення вченої про те, що партнерська педагогічна позиція, як цілісний і самостійний тип позиції, включає в себе кілька підтипів (за основу виділення були взяті типології індивідуального стилю діяльності як комплексного показника діяльності вчителя):

- партнерська педагогічна позиція, центрована на передачу знань (відповідає компетентнісній парадигмі освіти – *автор*);
- партнерська педагогічна позиція, центрована на спілкуванні і встановленні взаємодії (суб'єкт-суб'єктної взаємодії);
- партнерська педагогічна позиція, центрована на особистісному становленні дитини (орієнтація на потреби дитини в освітньому процесі, дитиноцентризм).

У руслі змістової наповненості окресленої педагогіки партнерства як концептуальної ідеї Нової української школи стає актуальнішою позиція *вчителя-фасилітатора*, позаяк у її площині більше уваги надаватиметься партнерській взаємодії через діалог, різнобічну комунікацію вчителя з учнями та їхніми батьками, тобто співпраці в групі, команді, де саме

процес фасилітації має на меті забезпечення успішної комунікації у групі людей. При цьому ми виходимо з того, що у сучасному педагогічному дискурсі, як відзначають Н.Волкова і А.Степанова, поняття «фасилітація» (від дієслова «*facilitate*» – «полегшувати, сприяти, допомагати, просувати»), широко використовується в аспекті міжособистісної взаємодії» [8].

На думку О.Левченко, «фасилітація – це вид педагогічної взаємодії, під час якого головною метою діяльності педагога є допомога та створення сприятливих умов для саморозвитку й самореалізації іншого суб'єкта» [9].

Фасилітатор (англ. *facilitator*, від лат. *facilis* – «легкий, зручний») – це людина, що забезпечує успішну групову комунікацію, тобто перетворює процес комунікації в зручний і легкий для всіх його учасників. Заслуговує на увагу думка О. Шахматової щодо виокремлення складових ключових кваліфікацій педагога-фасилітатора, а саме: дійовий педагогічний гуманізм; соціально-комунікативна компетентність; соціальний інтелект; наднормативна професійно-педагогічна активність; соціально-психологічна толерантність; педагогічна рефлексія; соціальна відповідальність [10, с. 375].

Зауважимо, основне завдання фасилітатора в освітній діяльності, полягає в стимулюванні та спрямованості процесу самостійного пошуку інформації та спільної діяльності учнів, допомога їм досягнути очікуваних результатів навчання. Тому педагог-фасилітатор, наголошує О.Левченко, скоріше ставить запитання, сприяє, щоб звучали різні думки, точки зору у групі. На відміну від презентатора, який є певним чином експертом в інформації, що презентується, фасилітатор пропонує процес, який допомагає учасникам засвоїти знання. При цьому домінантою діяльності фасилітатора є особистісний дитиноцентрований підхід, що дозволяє виявляти ресурсні можливості учнів, демонструвати довіру, здійснювати пошук внутрішньої мотивації, активізувати мислення тощо.

Нам видається що суголосною до партнерської професійної позиції вчителя початкової школи, базованої на емпатійній взаємодії, є дещо «заговорена» у недалекому минулому дефініція «*авторитет учителя*» як особлива професійна позиція, що визначає вплив на учнів, дає право приймати рішення, висловлювати оцінку, давати поради.

При цьому відзначається, що справжній авторитет вчителя спирається не на посадові і вікові привілеї, а на високі особистісні та професійні якості вихователя: демократичний стиль співпраці з вихованцями, емпатію, здатність до відкритого спілкування, позитивну «концепцію вчителя, його прагнення до постійного вдосконалення, ерудованість, компетентність, справедливість і доброту, загальну культуру» [11, с.4].

Відзначимо, в умовах сьогодення результатом долучення вчителя до освоєння двох основних

новацій – компетентнісної парадигми освіти й педагогіки партнерства – і водночас, своєрідною відповіддю на виклики сучасної цивілізації є коуч-позиція – віддзеркалення точки зору вчителя, який усвідомлює, що майбутнє вже тут, і вчити дітей варто не тільки цілісній картині світу, а й тому, як тренувати пам'ять, утримувати увагу, як класифікувати інформацію і де шукати ту, якій можна вірити, як вести себе в ситуації нескінченного стресу і цейтноту, як фокусуватися на собі й інших, як підтримати себе і, при цьому, бути затребуваним не тільки у віртуальній, а й фізичній реальності [12].

Звертаємо увагу на те, що поняття «коуч» увів у 20-ому столітті Томас Леонард як термін, що позначає консультування щодо досягнення цілей, а коучинг розглядається як інноваційна технологія підтримки в навчанні та індивідуально-особистісному розвитку учнів, що особливо актуально в умовах особистісно-орієнтованої освіти.

Основна мета коучингу – подолання внутрішніх перешкод (найсильніша – страх, тривожність) на шляху досягнення ефективності. Ефективний коучинг, на думку учених, базується на таких основних принципах:

- усі люди володіють набагато більшими внутрішніми здібностями, ніж ті, що вони проявляють у своєму повсякденному житті;
- навчання на успіхові, а не на помилках;
- орієнтир не на проблему, а на вирішення;
- спрямованість: із сьогодення в майбутнє;
- всі відповіді знаходяться всередині людини – вона себе оцінює сама, зовнішні поради та оцінки не потрібні.

Роль педагога-коуча в тому, що він підсилює усвідомленість і відповідальність учнів: допомагає визначити мету, скласти план, перейти до дій, надихає, мотивує, знімає тривогу [13]. Позиція вчителя-коуча (натхненника, партнера, супроводжувачого) полягає в тому, що він не дає вказівок, не радить, не консультує, не розв'язує чужих проблем, а натомість, актуалізує за допомогою відкритих запитань, звернених до внутрішніх ресурсів особистості, суб'єктивну активність у досягненні успіху, супроводжує людину у довготривалому індивідуально-особистісному розвитку. Вочевидь, «коуч» – це педагог, головним завданням якого є вивільнення самопізнання та потенціалу, прихованих у дитині на основі принципів дитиноцентризму.

І насамкінець, найцінніші речі, які вчитель, перебуваючи в коуч-позиції, може подарувати дітям – це:

- упевненість в собі і довіра до самого себе (за рахунок актуальних і потенційних ресурсів), довіру до інших людей (різні формати уроків-сесій: індивідуальний, груповий, командний);
- екологічну підтримку вчителя-партнерами (директивного, безоціночного, нейтрального, що не дає поради, який не роздає вказівки, а задає

сильні питання, які «запрошують до самоаналізу (подивитися всередину себе), відкривають додаткові рішення і ведуть до інсайту (запрошують подивитися в майбутнє») [14];

– свободу вибору, самостійність, усвідомленість своєї стратегії навчання [12].

У світлі модернізації освіти у контексті вимог Нової української школи одним із способів системних змін професійної педагогічної діяльності є формування іншої позиції вчителя, тьюторської позиції – позиції тьютора-педагога, який супроводжує індивідуальні освітні програми учнів; організує такий освітній рух, що будується на постійному рефлексивному співвіднесенні досягнень учня (сьогодення і минулого) з інтересами й устремліннями (образом майбутнього) [15, с. 6]. Попри те, що ідеї тьюторства активно розвиваються в системі освіти й поширюються в масовій практиці як різні варіанти педагогічної діяльності, що засвідчує багатоаспектний і цілісний характер означеного феномену, у науково-педагогічному дискурсі немає чіткого розуміння його сутнісних характеристик щодо діяльності вчителя, які осмислюються педагогічним співтовариством у таких поняттях, як «тьюторська діяльність», «тьюторський супровід», «тьюторська позиція», «тьюторська компетентність», і відповідно, вимагає їх змістового аналізу.

На думку авторів монографії «Професія «тьютор»», під тьюторською діяльністю розуміється педагогічна діяльність щодо індивідуалізації освіти, спрямована на прояснення освітніх мотивів і інтересів учнів, пошук освітніх ресурсів для створення індивідуальної освітньої програми, формування навчальної та освітньої рефлексії учня [15, с. 35]. Зауважимо, у площині тьюторської діяльності розглядаються також: реалізація програм навчання; застосування технологій особистісно-орієнтованого, компетентнісного підходів, технологія проєктної роботи тощо. Стосовно початкової школи під тьюторськими діями педагога, зазвичай, розуміється розвиток і підтримка пізнавального інтересу молодшого школяра у навчанні.

Висновки і перспективи досліджень. Отже, у контексті вимог Нової української школи схарактеризовані нові професійні позиції майбутнього вчителя початкової школи (партнерська, вчителя-фасилітатора, коуч-позиція, тьюторська), що засвідчує складність, динамічність, багатогранність означеного феномену й підтверджує необхідність дослідження його соціально-особистісного контексту. Саме з цим ми пов'язуємо *перспективи подальших наукових розвідок*.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / переклад з англ. Ганна Лелів. Львів : Літопис. 2018. С. 65.

2. Бібік Н. М. Нова українська школа: poradnik dla vchytel'ya. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.

3. Міністерство освіти і науки України. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. 2016. URL : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>.

gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf.

4. Ройтблат О.В. Неформальное образование в системе повышения квалификации в условиях трансформации педагогической профессии. *Мир науки, культуры, образования*. 2011. № 2 (27). С. 126-